

Osnovna šola Rodica
Domžale, Kettejeva ulica13

SPRAVLJANJE SENA NEKOČ IN DANES

Gibanje znanost mladini
Raziskovalna naloga s področja etnologije

Avtorja: Klemen Kos in Anže Rus, 9. razred

Mentorica: Vilma Vrtačnik Merčun, prof. geogr. in soc.

Domžale, marec 2004

Kazalo

	Stran
1. Povzetek	3
2. Zahvala	4
3. Uvod	4
4. Spravljanje sena v literaturi	5
5. Običaji pri spravljanju sena v literaturi	9
6. Spravljanje sena nekoč	12
7. Spravljanje sena danes	16
8. Rezultati anketiranja lastnikov kozolcev v Jaršah	22
9. Razprava in zaključek	24
10. Literatura in viri	26

1. POVZETEK

V raziskovalni nalogi se ukvarjava z načinom košnje in spravljania sena nekoč in danes. V ta namen sva anketirala kmete na območju Srednjih in Spodnjih Jarš pri Domžalah ter izvedla dva obsežna intervjuja pri dveh kmetih na Torovem.

Ugotavljava, da se je velikost kmetijskega zemljišča zelo zmanjšala, če so kmetje opustili kmetovanje ali ostala enaka in se povečala, če kmetujejo še danes. Današnji kmetje imajo veliko zemlje v najemu. Zaradi opuščanja kmetovanja kozolcev v Jaršah večinoma ne uporabljajo več za sušenje sena. Spravljanje sena se danes zelo razlikuje od tistega nekoč. Včasih je bila košnja, sušenje in spravljanje sena za kmete praznik, ki je za vse pomenil vesel in družaben dogodek. Osnovna orodja, ki so jih uporabljali, so bili: kosa, oselnik (za brušenje kose), lesene in kovinske vile ter grablje. Danes delo lahko opravi en sam človek, če ima ustrezne stroje in naprave.

ABSTRACT

Our research is dealing with method of haymaking and saving hays once and today. For this purpose we asked farmers on the area of middle and low Jarše and made two extensiveness intervjues at two farmers in Torovo. We are finding, that the size of piece of land very reduce, if the farmers gave up farming or stay the same and grow, if they farm today. Today's farmer have a lot of land in hire. Because of giving up farming most hayracks in Jarše don't use for drying hays. The saving of hays is different now than in past. Once was haymaking, drying and saving hays for farmers holiday and social adventure. Basic tools, which was used in past, was scythe, »oselnik« (for grinding scythe), iron and wooden fork and rake. Today this work do one person if he has machines.

2. ZAHVALA

Najlepše se zahvaljujema najinim sogovornikom na Torovem, ki so nam razkrili veliko zanimivosti, tako o nekdanjem načinu spravljanja sena kot o sodobnih načinih tega kmečkega opravila. Zahvaljujema se tudi najinim sogovornikom v Srednjih in Spodnjih Jaršah, ki so si vzeli čas, da so odgovorili na najina vprašanja. Hvala tudi Žigu Zupaneku, ki je začel raziskovati z nama, potem pa se je usmeril v raziskovanje kozolcev.

3. UVOD

Cilj najine raziskave je bil ugotoviti, kako se razlikuje spravljanje sena v preteklosti in danes. Posebej sva bila pozorna na običaje, ki so nekoč spremljali košnjo trave in sušenje sena ter na orodja, ki so jih pri tem uporabljali.

Najprej smo se v razredu domenili, kaj bomo raziskovali. Cilji naše raziskave so se večkrat spremenili. Najprej smo bili trije in smo želeli opisati kozolce na našem območju in jih primerjati med seboj. Obenem smo hoteli raziskati način košnje in spravljanja sena nekoč in danes. Ker je bila naloga preobsežna, smo se razdelili v dve skupini in tako sta nastali dve raziskovalni nalogi. Najina naloga se je usmerila v način košnje in spravljanje sena nekoč in danes. Skupaj smo izvedli anketiranje kmetov, ki imajo kozolce na območju Srednjih in Spodnjih Jarš. Potem sva sama opravila še dva intervjuja na Torovem, kjer sva obiskala sedanjega kmeta in kmeta, ki je dobro poznal spravljanje sena v preteklosti. Obenem sva slikovno dokumentirala orodja, naprave idr., ki jih uporabljajo danes za košnjo in spravljanje sena ter orodja, ki so jih uporabljali nekoč. V računalnici sva potem uredila podatke, izdelala grafe in vse potrebno, da je nastala naloga, ki je sedaj pred vami.

Najina predvidevanja o načinu spravljanja sena so bila:

- Nekoč je delo potekalo ročno. Potrebovali so veliko delovne sile.
- Danes delo poteka strojno z malo delovne sile.
- Nekoč so potrebovali koso, grablje in vile.
- Danes potrebujejo sodobne kmetijske stroje.
- Nekoč je bila košnja kmečki praznik.
- Danes je košnja običajno kmečko delo.
- Nekoč so imeli kmetje več kmetijske zemlje, na katero so sadili in sejali vsakega pridelka po malem.
- Danes imajo nekdanji kmetje manj zemlje. Tisti kmetje pa, ki kmetujejo še danes, imajo več zemlje in so specializirani v pridelavo ene vrste pridelka.

4. SPRAVLJANJE SENA V LITERATURI

Spravljanje sena se od pokrajine do pokrajine v Sloveniji razlikuje. Iz literature povzemava samo tiste načine spravljanja sena, ki so značilni za Gorenjsko, kamor spada tudi obravnavano območje.

Pripravljanje krme: Košnja

S pripravljanjem krme so vaščani zaposleni poleti. S koso in tudi s kosilnico kosijo predvsem moški, grabijo pa največkrat ženske. Pred drugo svetovno vojno, ko še ni bilo takšnega pomanjkanja delovne sile, je včasih pri velikem kmetu kosilo tudi 30-40 koscev in enako število grabljic. Obseg travnikov in senožeti nekdanj ponekod merili po številu koscev, ki so jih lahko pokosili v enem dnevu. Na Slovenskem razlikujemo košnjo v nižini in košnjo na planinskih travnikih. Travnike v nižinah kosijo na splošno dvakrat. Le redkokje kosijo še tretjič, pa še to ne vsako leto. Samo enkrat na leto ponekod kosijo na peščenih tleh »trdino« (npr. Trzin pri Mengšu).

Košnjo na splošno imenujemo **košnja**, predvsem po višinah je to opravilo sečnja (Gorenjska, Primorska) ali sečevina (Posočje). Praviloma kosci kosijo v vzporednih smereh, kjer to dopušča oblikovanost tal. Kositi začne najboljši kosec, ponekod je to gospodar, ki daje vsem ostalim smer, postopoma mu sledijo drugi. Prvi kosec se navadno orientira tako, da gleda na kakšno drevo, hišo, drog, ipd. Ta prvi kosec kosi toplar (Mengeš in okolica), to je vrže dve redi na sredini skupaj, ostali kosci pa kosijo vsak svoj **red**.

Ko posije sonce in se rosa posuši, nakošeno travo **razmešajo**, razmečejo grabljice z grabljami in vilami. Pri tem opravilu navadno pomagajo tudi moški, z grabljami ali kosami, zlasti v zadnjih letih, ko primanjkuje delovne sile, in pa, če kosijo s kosilnico ter opravijo delo z domačimi.

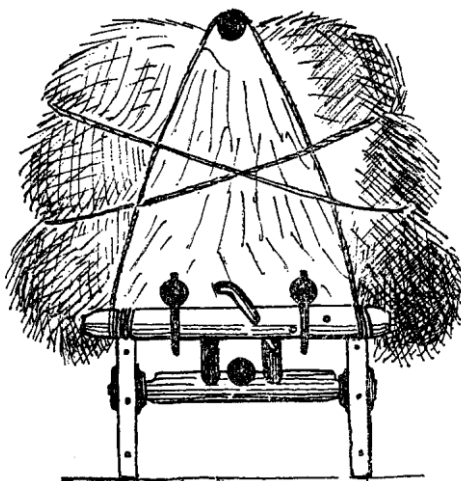
Po opravljenem delu je čas za malico in krajši počitek. Razstlane redi nato še **obrnejo**. Ta debelo mrvo preobračajo z vilami, slabšo, predvsem otavo pa z grabljami. Tako pripravljeno seno navadno popoldne pograbi skupaj, dajejo v **zagrabke** (Gorenjska), da sena ne zmoči dež ali rosa. Iz zagrabkov naredijo največkrat na travniku kopice (Gorenjska, Dolenjska), da sena ne zmoči dež ali rosa (M. Makarovič, 1978, str. 141-143).

Slika 1: Kopice (povzeto po M. Makarovič, 1978, str. 141)

Nakladanje in prevažanje krme

Posušeno seno spravljajo do doma ali do drugega mesta, kjer ga pač shranjujejo za nekaj časa, na več načinov: z vozom, v katerega vpregajo živino. Spravilo sena z vozom in s traktorjem, bodisi takoj po košnji, ko je seno osušeno, ali kasneje, ko je na voljo več časa, je razširjeno po vseh nižinskih območjih.

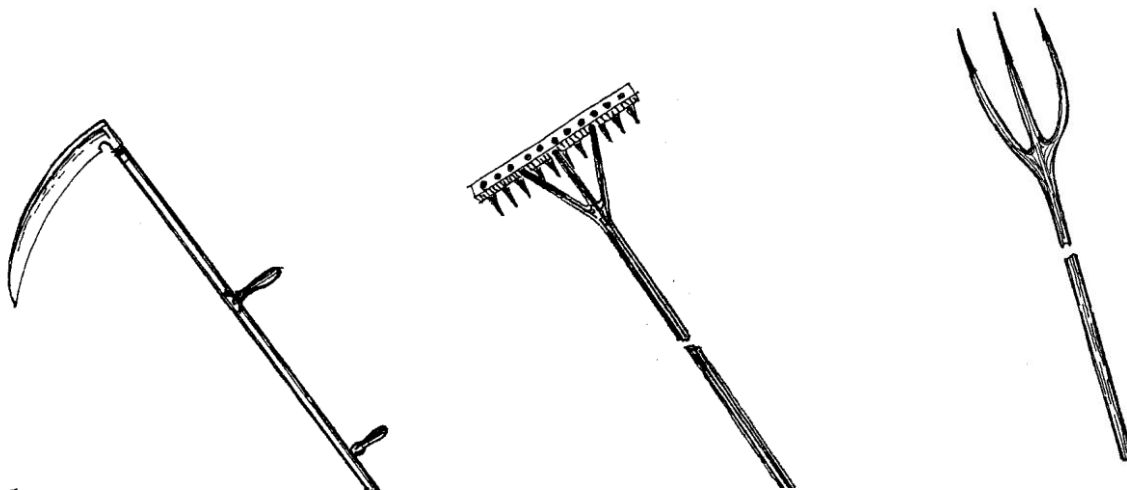

Slika 2: Voz lojtnik, naložen s senom (povzeto po M. Makarovič, 1978, str. 144)

Seno vozijo domov bodisi **z lojtnikom**, po 1960. letu pa s traktorskimi prikolicami. Nakladanje sena na voz terja od nakladalcev primernega znanja. V okolici Ljubljane in po Gorenjskem nakladajo po naslednjem načinu: voz nakladata največkrat dva moška z obeh strani. Tisti, ki naklada z leve strani, je ta *vajetn*, nakladač na desni se imenuje ta *zravn*. Vsaka lega sena ima pri nakladanju svoje ime. Tako naložita vsak na svoji strani *na vogle zad*, nato naloži eden izmed njiju *na vrh na voglu* in potem spet vsak na svojo stran *na vrh* in *na urat*. Ko to končata, začneta nakladati *pvaske* skoraj do konca voza po vsej dolžini. Vmes pa nakladata na sredino voza. Ko prideta do konca, deneta mrvo *spred na vogle*, *na vrh na vogle* in *za vrat* in ponovno naložita plasti. Potem se obrneta in gresta ob vozu ponovno gor in dol; tako tudi po petnajstkrat, da je vse naloženo. Na vrhu pa še eden posebej uravnava in obenem tlači seno. Ko je voz naložen, ga **ograbijo** in privežejo z žrdjo - **zažrtajo** (M. Makarovič, 1978, str. 144-146).

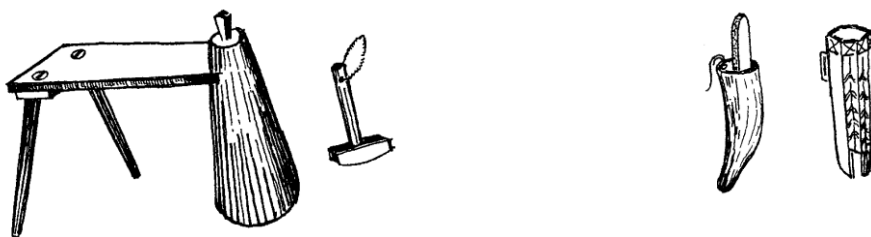
Orodje za košnjo in spravilo krme

Med orodji, ki so značilna za srednji vek in so jih po mnenju zgodovinarjev imeli Slovenci že ob koncu praslovanske dobe, so bila tudi orodja za košnjo in spravljanje sena: kosa, grablje in vile.

Slika 3: Kosa, grablje in vile (povzeto po M. Makarovič, 1978, str. 150-151)

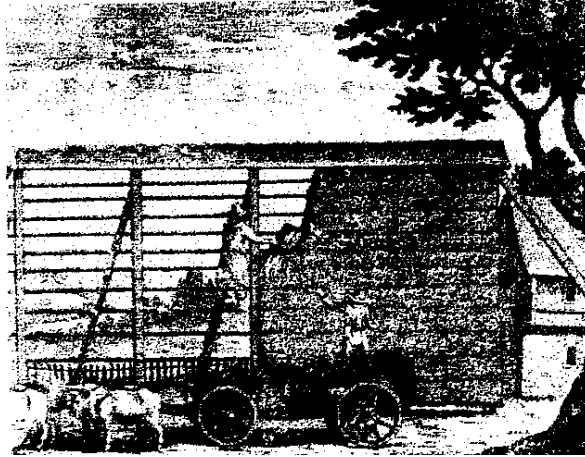
Najvažnejše orodje pri košnji je **kosa**, ki jo še danes uporabljajo povsod tam, kjer nimajo motornih kosilnic. Na koncu kose je običajno *recl* (Brkini) ali *ročaj* (Žužemberk in okolica). Koso pritrjuje na *kosiše* železen obroč *rnk* (Gorenjsko). Za brušenje kose nosi kosec **vsovník** (Gorenjska) ali *oselnik* (Dolenjska), ki ga ima z vrvico privezanega za pasom. Ta je običajno rožen - iz volovega roga ali pa lesen iz nagnjenega lesa, včasih bolj ali manj bogato izrezljan. Preden odide kosec kositi, pokleplje koso na **klepalnem stolu**, ki ga sestavlja vodoraven plošč, stoječ na treh nogah. Koso klepljejo s **klepalnim kladivom**.

Slika 4: Klepalni stol in klepalno kladivo ter osovnik z oslo (povzeto po M. Makarovič, 1978, str. 151)

Najmanjši del kose, ki jo klepač enkrat sklepje, imenujejo po Gorenjskem *klep*. Med klepanjem mora kosec paziti, da je kosa trdno naslonjena na *babco*, ker sicer dela robove na kosi in se potem slabo brusi. Seno grabijo z **lesenimi grabljami**, pri katerih je držaj *grablše* običajno iz leske ali topola, *čelust*, v katerega so vdeleni drenovi zobje, pa je bukova (M. Makarovič, 1978, str. 150-152)

Kozolec je naprava za sušenje sena, značilna za osrednjo Slovenijo, pa vse tja do Ziljske doline. V njem so včasih sušili tudi druge poljedeljske pridelke in sicer v prvi vrsti žita, deteljo, fižol in še nekatere (Melik, 1931, str.5).

Slika 5: V kozolce so slovenski kmetje skladali seno že v Valvasorjevih časih. Bakrorez iz knjige Janeza Vajkarda Valvasorja, Slava vojvodine Kranjske, Ljubljana, 1689 (povzeto po Enciklopediji Slovenije, 1991, str. 356)

Kasneje so zaradi opuščanja in preusmerjanja kmetijstva v kozolcu sušili predvsem seno. Kozolec se sestoji iz *stebrov*. To so lepo obdelana običajno hrastova debla. V stebrih so izdolbene štirioglate luknje v enakomernih razdaljah. Vanje so položili vodoravne drogove, navadno tanjša smrekova debla, za silo otesana. Te vodoravne drogove imenujejo *late*.

5. OBIČAJI PRI SPRAVLJANJU SENA V LITERATURI

Čas košnje in najemanje delovne sile

Za ravninske kraje v Sloveniji košnjo oznanja že sveti Vid, ki goduje 15. junija. Gospodar se je moral za košnjo odločiti po tehtnem preudarku. Včasih, ko še ni bilo radia in vremenskih napovedi, je bil navezan samo na svoje vremenske izkušnje in na pratiko. Ob mlaju niso hoteli kositi. Če sta luna in veter obetala nekaj dni stanovitnega vremena, se je gospodar odločil in naznanil družini: »Kosili bomo.«

Gospodar in sin sta morala okoli sosedov in najemnikov, ki jih je bilo treba naprositi ali najeti za košnjo. Delovne sile je bilo včasih dovolj in kosit je prišel vsakdo rad, še posebno, če je bila hiša na dobrem glasu in gospodinja znana kot dobra kuharica, ki pri jedi ne skopari (N. Kuret, 1989, str. 439).

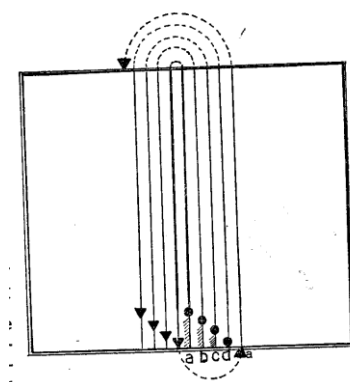
Na košnjo niso prihajali v vsakdanji, delovni obleki. Kosci so imeli bele srajce, ponekod rdečo ruto za vratom, zmerom pa šopek za klobukom. Grabljice so se postavljale z rožnatimi krili, snežno belimi rokavi, belimi predpasniki in belimi naglavnimi rutami (N. Kuret, 1989, str. 439).

Košnja

Kosit je treba rosno travo, ker se v suhi travi kosa zaustavlja. Zato tudi poje pesem:
*Mrzla rosa, ostra kosa,
rada travca se kosi ...*

Da je treba koscem dobro streči, je staro pravilo. Zato pravi pregovor: »Kak se koscu streže, tak mu kosa reže.« Z veselo pesmijo so kosci odšli na travnik, gospodar z njimi. Na travniku je gospodar najprej pregazil mejo. Nekdo je stopil na mejnik, gospodar se je postavil k drugemu mejniku, nato pa je onemu gledal v oči in po celi travi stopal proti njemu. Tako je bila meja vidna in košnja se je lahko začela.

Kosci so se postavili v vrsto. Prvi je bil gospodar sam ali pa bodoči zet ali pa najboljši kosec. Vsak kosec je rezal svoj red. Prednji je stopal naprej, drugi pa po vrsti dva do tri korake drug za drugim.

Slika 6: Način košnje (povzeto po M. Makarovič, 1978, str. 141)

Kositi je bilo treba »v štihi« s prednjim. Vsi so morali hkrati enako zamahniti s koso in hkrati podreti travo. Sramota je bila za kosca, če ga je njegov sosed »prekosil«. Na

vsakih dvajset korakov so se kosci ustavili in vsi hkrati brusili kose. Ko je kosec pokosil red do kraja, je navadno zaukal.

Ko se je bližala sedma ura, je gospodinja pripravila v jerbas ali dva. Gospodinja sama, njena hči ali pa dekla, vsaka čedno oblečena, je prinesla zajtrk na travnik. Kosci so že od daleč zagledali bleščeče belo pregrinjalo na jerbasu in bel dekličev predpasnik. Ustavili so se in zapeli. Dekle je postavilo jerbas na tla in je najprej vsakemu koscu pripelo šopek na klobuk. Nato je razpostavila zajtrk po pokošenih tleh. Kosci so polegli okoli sklede in si privoščili okusno »kosilo« (N. Kuret, 1989, str. 439-442).

Raztresanje trave

Proti deveti uri rosa izgine in kose nočejo več rezati. Zdaj so prišle na travnik žene in dekleta z grabljami. Redi je bilo treba raztrositi. Mladi in staro, moški in ženske, razgaljeni in zavihanih rokavov, so vihteli grablje.

Sušenje sena na travniku

Če je bil travnik blizu doma, so se kosci in grabljice odpravili proti domu. Sicer pa je spet gospodinja prinesla težki jerbas na travnik. Kosci in grabljice so se spravili v senco pod grm ali drevo. Za gospodarjem so molili očenaš in zdravamarijo, nato pa so začeli pridno zajemati. Po južini je bila urica odmora. Mladi so jo izkoristili za svoje zabave. Starejši so polegli in kramljaje navadno hitro zadremali. Za mlajše pa se je pravo veselje šele začelo.

Nagajali so si, si tlačili seno za srajce in hlače ali pa so tovariša prijeli za roke in noge in ga zibali. V začetku 20. stoletja je bila še živa igra valjanja, ki je bila v davnih časih del obredja. Fantje so se potuhnili in prežali na dekleta. V ugodnem trenutku je fant planil med grabljice in si ugrabil »kraljico svojega srca« ali v skrajnem primeru tudi kako drugo. Druge grabljice so se med tem razbežale, toda kamor je katera hitela, je planila naravnost v zasedo. Za vsakim grmom je prežal par krepkih fantovskih rok, ki so znale zanesljivo prijeti deklet. Ko je bil lov končan, so šli fantje z dekleti navkreber. Na vrhu brežine je fant tesno objel deklet, jo spretno položil na tla, da je ležala pod njim, nakar ga je morala seveda objeti in se kar tesno prižeti k njemu. Valjanje po bregu navzdol ni minilo brez neljubih bunk ali prask. Toda nezgoda ni pomenila samo bolečin, ampak je veljala tudi za sramoto, s katero je prišel kosec pri dekletih na slab glas (N. Kuret, 1989, str. 444).

Po izdatni južni in enournem počitku, po razigrani zabavi in veselem petju je sledilo drugo obračanje sena. Čeprav je bilo grabljičev in grabljic dosti, je obračanje v opoldanski pripeki zahtevalo dosti truda. Tako je prišel čas malice.

Prvi dan seno navadno še ni bilo suho. Ko je sonce začelo lesti proti zatonu, je bilo treba mrvo zgrabiti v kopice, da jo morebitni dež ali rosa ne bi zmočili. Medtem je gospodinja že skuhala večerjo. Zdaj so se zbrali tudi kosci, ki so dopoldne odšli domov. Grabljice so po večerji odšle domov, kosci pa so v večernem hladu in v obilni rosi nadaljevali svoje delo. Če je bila mesečina, so kosili tudi pozno v noč, čeprav je bilo treba naslednje jutro že ob svitu spet začeti (N. Kuret, 1989, str. 440-446).

Nakladanje in razkladanje sena

Nakladanje in razkladanje sena sva natančneje opisala v prejšnjem poglavju. Na tem mestu dodajava le stare običaje.

Ko je bil zadnji voz naložen in travnik pospravljen sena, so se vsi posedli na voz in se odpeljali domov. Zadaž so morale biti v voz zasajene vile, na vilah pa obešene grablje. Doma so voz zapeljali pod toplar. Veliko pridnih rok se je lotilo sena. Dva sta splezala na voz, drugi pa so šli po lestvi navzgor. Onadva na vozu sta začela metati seno skozi odprtino ali »jaher« kvišku, oni višje pa so ga vlečili od odprtine in tlačili za trame. Kljub hitenju so se dobro zabavali. Mlajši so se metali po senu, se valjali po njem, vreščali in vpili. Zakopani v senu so se lahko razigrali in zabavali. Ko je bilo delo končano, so umazani in črni prilezli drug za drugim na tla, se umili in prišli k večerji. Konec košnje so obhajali s posebno pojedino, ki so jo imenovali »likof« (N. Kuret, 1989, str. 447-448).

Nova doba spravljanja sena

Motorne kosilnice, obračalniki in drugi stroji v ravnini ter opuščanje senožeti v hribih so spremenili starodavna opravila, da so postala lažja in je treba zanje manj ljudi. Spravljanje sena je zato danes manj naporno delo. Z novo dobo pa so se izgubili tudi stari običaji, povezani s spravljanjem sena in zamrlo nekdanje družabno življenje.

6. SPRAVLJANJE SENA NEKOČ

Da sva izvedela, kako so nekoč spravljali seno, sva se 10. marca 2004 na Torovem pogovorila z Janezom in Štefko Merčun.

Priprava na košnjo

Včasih, ko še ni bilo mehanizacije, so spravljali seno ročno. Ko je trava zrasla, tam nekje konec maja in v začetku junija, so imeli kmetje prvo košnjo. Gospodar je najprej pripravil kose.

Slik 7 in 8: Klepanje je zelo težko opravilo, zato kose niso smeli vsi klepati.

Klepanje kose

Kose so na klepalnem stolu sklepali ali naostrili, potem pa so jih nasadili na kosiša. Tako se imenuje zato, ker je na tem drogu nasajena kosa. Za klepanje kose so rabili poseben stolček, ki je imel železen nastavek. Na ta nastavek so položili koso in jo s kladivom klepali. Sklepati je bilo treba koso tako, da je bila na rezilnem delu čisto tanka in ostra. Klepanje kose se je slišalo daleč naokrog. Če je bila kosa dobro sklepana, je rada rezala.

Košnja

Kosi se tako, da kosa teče po tleh, tja in nazaj. Tudi nazaj se vleče kosa po tleh, čeprav nazaj nič ne kosi. Če koso vzdignemo, travo kosimo previsoko in tako ni dobro pokošena. Običajno je bilo več koscev. Če so imeli na kmetiji velike travnike, je kosilo tudi po deset koscev. Kosili so v redih. Naprej je kosil en kosec, nato so mu sledili v enakih razmakih drugi kosci. Za kosci so ostajali dolgi vzporedni redovi pokošene trave. Kosili so navadno zgodaj zjutraj, ker je takrat trava še rosna, vlažna in je še hladno. Suha trava se s koso ne kosi dobro, s sodobno mehanizacijo pa kosijo suho travo. Včasih so kosili tudi pozno zvečer, najpogosteje pa zgodaj zjutraj, že ob treh. Ko so kosci kosili, so večkrat zapeli pesem zapeli. Bilo je lušno. Potem jim je gospodinja prinesla zajtrk.

Sušenje trave na travniku

Ko je bila trava posušena, so prišle na travnik grabljice, da so travo zmešale z redov, ki so ostali za kosci, po vsem travniku. Sedaj se to dela s strojem, včasih pa so travo razprostrli z grabljami, če pa je bila nakošena bolj na debelo, pa s kovinskimi vilami. To so bile običajne vile, lesene vile pa so imeli za skladanje sena, da ga je več ostalo na vilah. Pokošeno travo so šli prvič obračat okrog 11. do 12. ure. Če je bilo vreme ugodno, so jo obračali isti dan še enkrat in sicer okrog treh popoldne. Seno je obračalo več ljudi, običajno toliko, kolikor jih je bilo več pri hiši. V poletni vročini je bilo

obračanje sena kar naporno delo. Kako hitro se je trava sušila na travniku, je bilo odvisno od vremena.

Kopice na travniku

Če mrva še ni bila zadosti suha, da bi jo pospravili s travnika, so proti večeru naredili kopice. Pri nas so delali kopice samo, če se je vreme poslabšalo. Ponekod so vedno delali kopice, ker se je seno drugače preveč navzelo rose. Kopica je morala biti tako narejena, da se je seno lepo prekrivalo. Spodaj jo je bilo treba obrcati, da ni bila preširoka. Drugo jutro so seno še enkrat raztrosili. Če je bilo lepo vreme, prava poletna vročina, se je seno tako dobro posušilo, da ga niti ni bilo treba skladati v kozolec, ampak so ga zmetali naravnost na pod ali skedenj.

Spravljanje sena s travnika

Pred spravljanjem sena s travnika smo jo zgrabili v zgrabke. Mrvo smo zgrabili z dveh strani skupaj v dolge vrste. Ko se je seno spravljal s travnika, je bilo potrebnih spet več ljudi.

Ko je bila mrva dokaj dobro posušena, so jo nakladali na voz lojtrnik. Ponavadi je bil eden na vozu in je tam tlačil mrvo. Hodil je sem ter tja po vozu, da so naložili več sena. Ob straneh sta najmanj dva moška z lesenimi vilami nakladala seno na voz, vsak z ene strani. Ko je bil voz visoko naložen s senom, so po sredi položili dolg drog, imenovan žrd. Spredaj in zadaj so ga privezali na soro, osrednjo os pri vozu. (Voz ima »štango«, ob katero so vpregli vola ali konja, potem ima del za obračanje, po dva kolesa spredaj in zadaj, vse to pa povezuje drog, ki mu pravimo sora.) Spredaj se žrd privezala, potem so jo dobro zategnili in jo zadaj privezali na soro.

Slika 9: Klepalni stol in dva osolnika

Slika10: Lesene vile, klepalni stol in oselnika

Ena ženska je držala vola, ki je bil vprežen v voz, in mu odganjala brenclje, da ni bil nemiren. Ostale ženske so za vozom grabile seno, ki je še ostalo za zgrabki po nakladanju ali je padlo z voza. Z vozom so šli med zgrabki sena, tako da so nakladali na voz dve vrsti zgrabkov hkrati. Ko so te naložili, so voz zapeljali med naslednji dve vrsti zgrabkov in nakladanje na voz se je nadaljevalo. Ko je bil voz poln, so ga odpeljali domov. Seno so stresli pred kozolec in prazen voz spet pripeljali na travnik med naslednji dve vrsti. Tako se je pobralo vse seno na travniku, ki je bilo zadosti suho za zlaganje v kozolec.

Skladanje sena v kozolec

Ko so voz pripeljali do kozolca, so eni kmetje seno zvrnili na tla. Pod kolesa so dali malo mrve in ga prevrnili. Drugi kmetje so seno podajali z voza. Pri skladanju mrve z voza je tisti, ki jo je podajal, sam sebi tlačil mrvo in jo je težko vlekel ven.

Potem se je mrva zlagala v kozolec. V kozolcu je bil obešen stol ali hlapec. Tega so obesili tja, kjer so ga potrebovali. Nekateri kmetje so zlagali seno tudi brez njega. Če ga niso imeli, so morali viseti v kozolcu tako, da so nogo zagostili med late. V kozolcu je moral biti moški stabilen, da je lahko prijel dosti mrve in jo potisnil med late. Zlaganje ni bilo enostavno delo. Seno je bilo treba dobro prijeti, ga potisniti med late, potem ga poravnati tako, da je bilo zgornje vedno malo čez spodnje, da ga ni zamakalo. Širina zložene mrve je morala biti vedno enaka. Mrvo se začne skladati od spodaj navzgor v širini nekaj več kot enega metra, kolikor se doseže. Potem se pritisne mrvo in da gornjo nekoliko čez spodnjo. Enako naredi se na obeh straneh.

Včasih so bili kozolci zelo dolgi, saj so imeli tudi deset do dvajset štantov ali oken. Ti časi so sedaj mimo. Kozolci danes ostajajo samo še kot kulturna dediščina. Za sušenje sena se ne uporabljajo več veliko.

Slika 11: Kozolci danes služijo drugim namenom.

Sušenje sena v kozolcu

Kako dolgo se je seno sušilo v kozolcu, je bilo odvisno od vremena. Običajno je bilo to 14 dni ali več. Mrvo smo pri lati potipali in če je bila lepo suha in je lepo dišala, je bila dobra. Če pa je bila uprhnjena, še ni dobra. To se je največkrat naredilo, če so jo morali pobrati s travnika pred dežjem, ko še ni bila zadosti suha. V treh tednih pa je bila mrva večinoma suha. Vse je bilo odvisno od vremena. Če je bilo pravo poletno vreme, je bila včasih suha že na travniku in jo v kozolec sploh ni bilo potrebno skladati. Kozolce so na Slovenskem delali samo zato, ker se v alpskem svetu vreme hitro spremeni. Drugje po Evropi ni kozolcev s streho, tudi pri nas na Primorskem in v Prekmurju jih ni. Tam zlagajo seno v kopice, v katerih ga imajo lahko celo zimo. Vendar znajo kopico tako narediti, da se z nje voda lepo odteka in ne pronica v notranjost kopice.

Razkladanje sena iz kozolca

Ko se je seno v kozolcu posušilo, so ga zjutraj, da se ni drobilo, nakladali na voz lojtrnik. Eden je splezal v kozolec in metal seno na voz v velikih snopih, kakor ga je jemal izmed lat. Drugi je bil na vozu in je tlačil seno ter ga ravnal, da se ga je več naložilo. Če se je prav skladalo, so potem z vilami lahko naložili cele »poše«. Seno so pripeljali na pod, kjer so ga zrezali v slamoreznici.

Rezanje sena s slamoreznico

Sprva so bile slamoreznice na ročni pogon, tako da je eden vrtel veliko železno kolo. Kasneje jih je poganjal električni motor. Slamoreznico so imeli spodaj na podu. Delo je potekalo tako, da so voz pripeljali v bližino poda ali na pod. Slamoreznica je imela štirioglato korito, kamor so dajali seno in ga malo poravnali, da se ni zabasalo. Slamoreznica je metala zrezano seno ali slamo višje nad pod ali nad hlev. Poleg tega so shranjevali tudi seno, ki ni bilo zrezano. Zakaj so seno sploh začeli rezati? To so delali zato, da je zavzelo manj prostora in so ga imeli lahko več spravljenega.

S čim so nekoč krmili živino?

Živina je imela rajši takšno mrvo, ki ni bila zrezana. Seno so rezali zato, da so delali »škupo«. To je mešanica mrve in slame. Takšno mešanico krme so delali zato, ker včasih niso imeli toliko travnikov in je bilo sena manj. Več pa so imeli polj, kjer so imeli posejano žito in vsega po malo. Za »škupo« so mešali pšenično slamo in seno v razmerju ena proti tri, kar pomeni, en del pšenične slame in tri enako velike dele sena. Za dodatek k tej krmi so dodajali še razrezano repo, včasih pa so po tej mešanici potrosili še otrobe. Poleg tega so živino krmili še s šrotom, kakor imenujemo grobo zdrobljena koruzna zrna.

Slika12: Teta Mici s polnim košem slame na rami

Katere pripomočke je rabil kmet za spravljanje sena?

Za klepanje kose so potrebovali stolček z železnim nastavkom in kladivo, za košnjo pa koso. Včasih so imele kose kosiše leseno, danes pa je običajno aluminijasto. Pri košnji so poleg kose potrebovali še oselnik. To je posoda, v kateri so imeli brus, rekli so mu oslo, in vodo z malo kisa. Tako se je kosa lažje brusila. Nekateri oselniki so bili leseni, običajno pa so bili iz bikovih rogov. Kosec je oselnik privezal okrog pasu, da je imel oslo vedno pri roki, ko je bilo treba nabrusiti koso. Pri brušenju kose je moral biti kosec zelo pazljiv, saj bi se drugače lahko hitro vrezal ob ostro koso. Poleg kose so za spravljanje sena potrebovali še kovinske in lesene vile ter lesene grablje.

Sedaj lahko večkrat zasledimo, da ponekod organizirajo tekmovanja koscev, tudi mednarodna. Vsi evropski narodi, še posebno pa alpski, so včasih klasično kosili. Sedaj se ta stari običaj ohranja samo še v obliki tekmovanj.

7. SPRAVLJANJE SENA DANES

Za natančen opis spravljanja sena danes sva se pogovorila z Janezom Aljažem s Podbregarjeve domačije na Torovem.

Koliko zemlje ste imeli nekoč in koliko je imate danes?

Včasih smo imeli pet hektarjev kmetijske zemlje. Danes je imamo skupaj 14 hektarjev, od tega šest v najemu.

Za kaj ste izkoriščali kmetijsko zemljo v preteklosti in kaj sejete ali sadite danes?

Včasih smo imeli vsega po malo: pšenico, rž, ajdo, repo, krmno peso, veliko krompirja in travnik.

Danes imamo sadimo samo koruzo (9 ha), ostalo je travnik. Na štirih hektarjih zemlje imamo sedaj travo, ki jo bomo pokosili spomladi. Potem zemljo preorjemo in vsadimo koruzo. Ko jeseni poberejo koruzo, spet zasejemo travo in ponavadi pred zimo še enkrat kosimo. Seno iz te trave imamo za baliranje (bale). Tako je zemlja kar najbolje izkoriščena. Lani zaradi suše jeseni na tej zemlji nismo kosili.

Koliko imate krav in koliko mleka namolžete vsak dan?

Krav je 27, teličkov, starih do enega leta, je 15 in 9 teličkov je starih do dve leti (skupaj 51 glav živine). Mleko oddamo vsak drugi dan. Temperatura mleka v bazenu je stalna (3,8 stopinj). Po evropskih predpisih mora imeti kamion za mleko čisto kratko cev, da pride čim bližje k bazenu. V dveh dneh namolžemo 1000 litrov mleka, v najboljših primerih do 1200 litrov.

Sliki 13 in 14: Telički pod toplarjem in krave v hlevu

Kako pomembno je danes seno za krmljenje živine?

Danes seno predstavlja samo 5 % krme za živino, vse ostalo je silaža, kateri je osnova koruza. Še vedno pa mora vsak živinorejec seno imeti. Trava mora biti pravi čas košena. Paziti je treba, da je dež ne opere in da je pravilno posušena v sušilnici.

Mrva je danes bolj dodatek h krmi. Krava jo mora imeti vsaj štiri do pet kilogramov na dan, ker je prežvekovalec. Pozimi mora krava imeti seno, pa tudi poleti. S svežo travo krav danes ne krmimo več. (Zjutraj, ko se sveža trava kosi, je mokra, potem hitro oveni, v dežju je tudi ne moremo kositi, hitro postane stara in neuporabna).

Prvo košnjo je najbolje silirati, kasnejšo pa umetno posušimo, ko ima 30 do 40 % sušine. Spravljanje sena v bale je drago, ker je draga folija. Za siliranje je najboljši najboljše kositi ob letenju trave, to je tik pred cvetenjem. Prvo košnjo za siliranje opravimo do prvega maja. To je prej kot je normalno sušenje sena, ki je sredi maja

do 20. maja. Kasneje trava že cvete in je žival ne mara več. Najboljša trava za siliranje je, ko začne delat popke. Ko rastlina cvete, se otrese cvetnega prahu. Če že cvete, postane votla in krave jo nerade jedo. Pred cvetenjem moramo travo posušiti tudi za sušilnico, v začetku letenja pa za silos. Za siliranje mora trava biti še polna soka. Če ima v steblih že luknjice, zraka iz nje ne moremo več ven iztisniti in se silaža kvari. Pri nas raste travniška latovka, bilnica, mačji rep, lisičji rep in regrat. Regrat mora biti še rumen, ne sme še »leteti«.

Najboljši za spravljanje sena so danes ležeči silosi. Stene so malo nagnjene. Sistem se imenuje Travenštajn. Razvili so ga Bavarci okrog leta 1974 ali 1976. To je prehoden silos. Stene so montažne, nagnjene za 22 stopinj zaradi tlačjenja in zaradi dovoza, da se pride s samonakladalko na valarje. Drugače bi seno odstopalo od sten in plesnilo. Krma pa je predraga, da bi jo metali stran. Travnikov je sedaj zadosti, saj je veliko nekdanjih kmetij opuščenih.

Sliki 15 in 16: Ležeči silosi so najboljši za spravljanje sena.

Kako se razlikuje košnja in sušenje sena danes od tiste nekoč?

Kar se spomnim, so kosili s koso, potem pa tudi s kosilnico na konjsko vprego. Na pol posušeno seno je bilo treba zmešati ročno in ga odpeljati pred kozolec. Tam so voz zvrnili ali pa so seno kar z voza podajali v kozolec. Potem so čakali, da je bilo seno zadosti suho. S kozolca so seno zmetali na voz in nato pa na pod ali skedenj. To so delali zgodaj zjutraj, ko se je ravno dan naredil, da se seno ni drobilo.

Slika 17: Sprednja kosilnica

Danes je vse malo drugače. Na traktor obesimo dve kosilnici, eno spredaj in eno na bok traktorja. Potem kosimo v širino približno pet do šest metrov naenkrat. Košnja se tako danes hitro naredi. Ker se spredaj in bočno kosi, je enkrat hitreje pokošeno, pa manj trave povozimo. Potem na traktor obesimo obračalnik (pajek za obračanje mrve) in jo hitro obrnemo. Najbolje je, da je pokošena trava v prvih šestih urah dvakrat zmešana. Potem se pore v travi zaprejo in en dan pri sušenju izgubimo. Prvo košnjo moramo sušiti malo dalj časa, ker je trava višja in je mrve veliko. Trava za drugo košnjo rase počasneje in je nižja. Magister Dolenc iz Vrbe na Gorenjskem pravi, da prva košnja predstavlja 50 % vse krme. Prva košnja je torej najboljša in

najbolj pomembna, kljub temu, da jo imamo za krave bolj za zdravilo. Dobijo jo le par kilogramov na dan (skupaj pa pojejo 40 do 45 kg krme na dan ali preračunano v suho snov okrog 20 do 22 kg).

Sliki 18 in 19: Stolčki, na katerih se suši seno v sušilnici.

Ko je seno toliko suho, da se v roki še malo lomi, ga s samonakladalko naložimo in zvozimo pred puhalnik, ki ga odnese na sušilnico nad hlevom. Tam so pol metra visoki stolčki. Prostor mora biti zaprt, da je neke vrste velika komora. Na koncu prostora je radialen ventilator z motorjem, ki ima moč 15 konj. Ta posesa v sekundi 13 do 14 kubičnih metrov zraka, tako dobro prepiha seno in ga osuši. Seno je treba sušiti toliko časa, da lepo zadiši in da je suho v globini 15 cm. Mrva potem ostane v sušilnici. Cel prostor zapolnimo štiri metre visoko. Za ostalo seno nam ostanejo še bale in silosi.

Če kosimo travo za siliranje, jo malo manj posušimo. Ima naj še 40 % vlage. V rokah se ne sme trgati. Če jo čisto posušimo, je ne moremo dobro potlačiti. Če se seno ne silira dobro, moramo dodajati dodatke. Ti so zelo dragi, poleg tega moramo ponje v Avstrijo. Stroj za tlačenje silaže nikoli ni zadosti težak. Zato sedaj najemamo bagarje in rovokopače, ki so težki okrog devet do enajst ton. Ko smo jeseni silirali koruzo (posajeno na 9 ha zemlje), smo delo opravili v enem samem dnevu.

Za krave siliramo koruzo in seno. Kako to mešamo? Ker gre delo zelo hitro, ni časa, da bi to krmo mešali. Dobro pa je, če silirana trava ostane od pomladi, jeseni pa jo odkrijemo in nanjo navozimo koruzo. Ko vse to potlačimo, dobimo za živino dober »sendvič«, ko silažo odrežemo s posebnimi vilicami. Silažo pokrijemo s tremi folijami. V sistemu Beta, ki ga imamo, je podfolija, folija proti UV žarkom in mrežica proti divjadi, da se folija ne strga. Talna silosa sta montažna, zato ju je bilo enostavno postaviti in se hitro tudi razstavi.

Ali vse delo v zvezi s košnjo in spravljanjem sena naredite sami?

V glavnem naredim vse sam. Včasih gre teta Mici kaj pograbit, če kakšna mrvica pade na tla. Ko še nisem imel tega voza, mi je pomagal brat Tone. On je vozil seno domov, ker sam nisem pograbil vsega toliko časa. Sedanja samonakladalka zmeče seno sama pred puhalnik. Včasih pa je seno samo z voza padlo na tla, potem pa smo imeli celo goro mrve, ki smo jo morali zmetati pred puhalnik. Zdaj vse to opravi samonakladalka. Bila je draga, a se je nakup izplačal.

Kje ste spoznali vse te sodobne kmetijske stroje?

Naročen sem na dve nemški reviji, ki predstavljata vse novosti v kmetijstvu. Poleg tega vsako leto gremo na eno ali dvodnevni obisk k nemškimi kmetom. Strokovno ekskurzijo nam organizira turistična agencija Veronika iz Kamnika. Potem se vozimo od enega kmeta do drugega. Vodi nas vedno kak strokovnjak s kmetijskega področja. Ko smo nemške kmete vprašali, koliko jim plačajo za liter mleka, smo izvedeli, da dobijo zanj več, kot pa je cena mleka v trgovini. Nemci tako subvencionirajo potrošnika (in oni so že dolgo v Evropski uniji). Tako kmet dobi mleko dobro plačano, poleg tega pa dobiva še subvencije od hektara zemlje.

Slika 20: Hlev

Slika 21: Cisterna za mleko

Pri nas pa imamo Kmetijsko zbornico, Zadružno zvezo in Zadružno kmetijsko družbo. V teh organizacijah je zaposlenih ogromno strokovnjakov. Samo strojev za kontrolo mleka imamo pet, Avstrija pa ima le enega, čeprav pridelava tri do štirikrat več mleka kot mi. Če nesemo vzorce svojega mleka v laboratorije v Kranj, Ljubljano ali na Rodico, povsod dobimo drugačne rezultate, čeprav imajo enake stroje, ampak vsak je naravnano malo drugače. Sedaj sprejemajo vzorce mleka na kodo in nič več na ime kmeta, kot v preteklosti. Kmetijskih institucij imamo preveč, prav tako tudi kmetijskih svetovalcev. Kmetje pa smo žrtve tega sistema. Denarja za kmetijstvo je zadosti, a ga država sama potroši. Sredstva SEPARD namenja Evropa za razvoj kmetijstva bodočim članicam. V Sloveniji so samo trije kmetje toliko veliki, da bi ta sredstva lahko dobili, ker so pri nas drugačne razmere.

Slika 22: Cev, ki se sama pomika naprej in nazaj in trosi seno.

Slika 23: Radialni ventilator za sušenje sena v sušilnici

Kriterije za mleko imamo v Sloveniji strožje kot drugod po Evropi. V Sloveniji je dovoljenih 50.000 mikrobov v enem litru mleka, drugod po Evropi pa 100.000 mikrobov, Amerika dovoljuje 500.000 mikrobov. Vendar ni nič narobe, če ima mleko do 1.000.000 mikrobov. Mleka, ki ga mi pridelamo, se ne da skisati. Če ga imamo doma en teden, bo imel samo malo drugačen vonj, ne bo se pa kisal. V bazenu za mleko je stalno hlajen na 3,8 stopinje. V Ameriki so mlekarjem zvišali dovoljeno mejo

mikrobov zato, ker so bakterije za kisanje mleka (za jogurt) predrago kupovali. Če pa hočemo iz našega mleka kaj narediti, moramo v lekarno po serum. Tudi mlekarna mora za kisanje dodajati bakterije.

Kako deluje sušilnica nad hlevom?

Cev se sama pomika naprej in nazaj kot antena pri avtu. Gre čisto do konca sušilnice in nazaj. Na koncu je navadno končno stikalo. Ko se cev zaleti vanj, se začne pomikati nazaj. Nihanje cevi je naravnano tako, da meče seno šest sekund v eno smer, potem šest sekund počaka in nato meče seno v drugo smer. Spodaj imamo samo dva stikala za upravljanje z njo: za pomikanje cevi in za nihanje. Seno se do štiri metre visoko naloži. Nalaga se, se posuši in se spet nalaga. Ko ga rabimo za krmo, ga nakopljemo in ga čez luknjo mečemo v hlev.

Kako deluje samonakladalka?

Spredaj je stikalo, s katerim jo upravljamo: hitrost in premikanje podna. Vse deluje na elektrohidravliko. Zadaj ima nože za rezanje sena. Valarji se vrtijo naprej, potem gre seno na trak in vse skupaj zmeče pred puhalnik, ki je v hlevu. To je samonakladalka s trosilno napravo. Nemci ji pravijo »lade automatic vagen«, kar pomeni samonakladalni avtomatski voz. Ta voz je zanimiv tudi zato, ker je v njem 30 nožev. Ko pobira seno, ga lahko sproti zreže. Zadaj pa lepo raztroši ven. Če damo seno v sušilnico na hlev, uporabljamo malo nožev in ga valarji samo malo predelajo. Štirikrat odrežejo, ko se enkrat zavrti kolo, zato se imenuje »kvadro«.

Slika 24: Traktor je osnovni pripomoček vsakega sodobnega kmeta. Zadaj so vile za rezanje silaže.

Slika 25: Samonakladalka spravljanje sena zelo olajša.

Nekaj živine imate tudi zunaj pod toplarjem. Ali pozimi zunaj ni prehladno za živino?

Eno stran toplarja imamo zaprto s posebno protivetrno mrežo. Ta mreža je zelo dobra. Na Bavarskem smo videli njen učinek. Zunaj je zelo pihalo in je bilo mrzlo, ko pa smo stopili za tako mrežo in nam je bilo toplo. Če je goveja živina navajena biti zunaj, potem temperatura do minus 20 stopinj mraza zanjo ni problem. Samo stalno mora biti živina zunaj. Če pa bi to živino dali v topel hlev, bi je čez dva dni ne bilo več, ker bi zbolela za pljučnico in poginila.

Zakaj ne uporabljate več stoječih silosov?

Za stoječe silose nihče ne trdi, da niso dobri. So čisto vrede, samo vzdrževanje je drago. Pri njih je tudi težje spravljati krmo ven iz silosa. Stroj za to pa je drag. Ker je stalno v silosu, ga kislina hitro prežre, četudi je iz jekla. V stojećih silosih je za 300 kubičnih metrov krme in ker se zgoraj ne da dobro zapreti, se, ko se seno posede,

začne kvariti. V ležečem silosu pa s traktorjem samo odrežemo kocko krme in je vse bolj enostavno.

Slika 26: Stojęćih silosov ne uporabljajo več, ker so talni bolj enostavni.

Slika 27: Mreža, s katero je povita bala sena.

Kako je narejena silaža v balah?

Iz zadnje košnje naredimo bale. Trava je le malo posušena, kolikor je jeseni to možno. Potem je močno stisnjena in povezana z mrežico. Čeznjo dajo polivinilno folijo. Znotraj je trava še malo vlažna.

Koliko dela je danes sploh še ročnega pri spraviljanju sena?

Edino ročno delo je krmljenje živine v hlevu.

Kateri so največji problemi današnjega kmeta živinorejca?

Kmetijske mehanizacije je dosti, jo je pa težko vzdrževati. Vsa mehanizacija hitro zastari. Paziti moramo tudi, od katere firme kupujemo kmetijske stroje. Neznana imena hitro propadejo.

8. REZULTATI VPRAŠALNIKA

Izvedla sva krajšo raziskavo med lastniki kozolcev v Srednjih in Spodnjih Jaršah. Deset takih lastnikov sva spraševala o njihovi usmeritvi kmetijstva nekoč in danes. Rezultati te raziskave so naslednji:

1. Koliko kmetijske zemlje ste imeli nekoč in koliko jo imate danes?

Št. kozolca	Nekoč	Danes	Razlika
1	800 a	600 a, 400 a v najem	- 200 a
2	ni podatka	ni podatka	ni podatka
3	400 a	400 a	enako
4	100 a	0	- 100 a
5	600 a	600 a	enako
6	100a	100 a	enako
7	0	130 a	+ 130 a
8	230 a	230 a	enako
9	200 a	130 a	- 70 a
10	ni podatka	ni podatka	ni podatka

Če primerjamo velikost kmetijskih zemljišč v preteklosti (pred drugo svetovno vojno) in danes, ugotovimo, da se je trem kmetom kmetijsko zemljišče zmanjšalo, pri štirih pa je ostalo enako veliko.

Velikost zemljišča	Nekoč	Danes
0 - 50 a	1	2
51 - 100 a	2	0
101 - 150 a	0	2
151 - 300 a	2	1
301 - 600 a	2	2
601 in več a	1	1

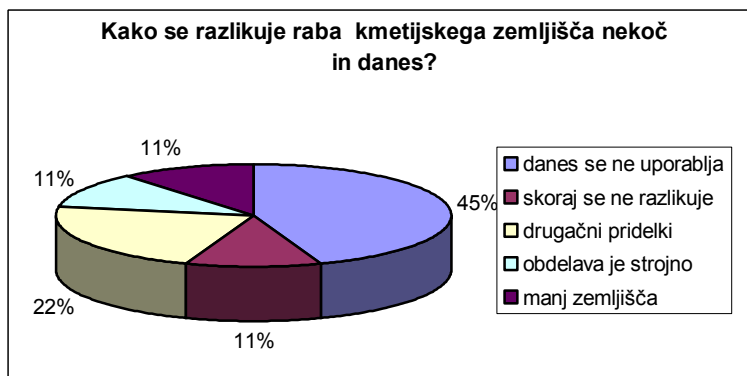
Primerjala sva tudi velikost kmetijskega zemljišča v preteklosti in danes po velikostnih razredih. Ugotavlja, da pri večjih razredih (nad 300 a) ni razlik, nekaj več je razlik pri kmetih z malo zemlje (50 do 150 arov).

2. Kako se razlikuje raba vašega kmetijskega zemljišča od rabe nekoč?

Št. kozolca	Odgovori
1	Obdelava je strojno.
2	Imamo manj zemljišča.
3	Včasih so se shranjevali vsi pridelki, danes pa samo seno.
4	Danes se ne uporablja.
5	Druge stvari se sejejo.
6	Danes propada.
7	Danes so drugačni pridelki.
8	Danes se ne uporablja.
9	Skoraj se ne razlikuje
10	Danes propada.

Odgovori	Število
Danes se kozolec ne uporablja.	4
Drugačni pridelki.	2
Skoraj se ne razlikuje.	1
Obdelava je strojna.	1
Manj zemljišča.	1

Kakor vidimo iz tabele in grafa, so kmetje odgovarjali, da se njihov kozolec ne uporablja več (45 %) in da so v njem sušijo drugačni pridelki (22 %). Samo en kmet meni, da se uporaba njegovega kozolca danes ne razlikuje od tiste v preteklosti. Ostali navajajo še druge razloge (strojna obdelava, manj zemljišča).

9. RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Včasih, ko še ni bilo mehanizacije, so spravljali seno ročno. Ko je trava zrasla, tam nekje konec maja ali v začetku junija, so imeli kmetje prvo košnjo.

Gospodar je najprej pripravil kose. Kose so na klepalnem stolu sklepali ali naostrili, potem pa so jih nasadili na kosiša. Kosi se tako, da kosa teče po tleh, tja in nazaj. Če kosa ne teče po tleh, kosi previsoko in je trava slabo pokošena. Običajno je bilo več koscev. Kosili so v redih. Naprej je kosil en kosec, nato so mu v enakih razmakih sledili drugi kosci. Kosili so navadno zgodaj zjutraj, ker je takrat trava še rosna, vlažna in kosa rada »teče«. Košnjo je vedno spremljala pesem koscev.

Po košnji so travo zmešali iz redov, ki so ostali za kosci, po vsem travniku. Pokošeno in zmešano travo so šli prvič obračat okrog 11. ure. Če je bilo vreme ugodno, so jo obračali še enkrat in sicer okrog treh popoldne. V poletni vročini je bilo obračanje sena kar težko delo.

Pred dežjem in zvečer so ponekod delali kopice, da se seno ni preveč zmočilo ali navzelo rose. Kopica je morala biti tako narejena, da se je seno lepo prekrivalo, spodaj pa jo je bilo treba obrcati, da ni bila preširoka. Drugo jutro so seno spet raztrosili. Če je bilo res lepo poletno vreme, se je seno tako dobro sušilo, da ga niti v kozolec ni bilo treba skladati, ampak so ga zmetali takoj nad pod ali v skedenj.

Pred spravljanjem sena s travnika so mrvo zgrabili v zgrabke. To je izgledalo tako, da so jo zgrabili z dveh strani skupaj v dolge vrste. Ko je bila mrva dokaj dobro posušena, so jo nakladali na voz lojtrnik. Ženske so zadaj grabile, kar je sena ostalo za zgrabki. Ponavadi je bil eden na vozu in je tam tlačil seno, najmanj dva pa sta nakladala seno z lesenimi vilami na voz, vsak z ene strani.

Ko so voz pripeljali do kozolca, so nekateri kmetje seno zvrnili na tla, drugi pa so ga kar z voza podajali v kozolec. V kozolcu je bil obešen stol ali hlapec. Tisti, ki je skladal seno, je trdno stal na njem in seno skladal tako, da je zgornje vedno prekrivalo spodnje. Kako dolgo se je seno sušilo v kozolcu, je bilo odvisno od vremena. Najkasneje v treh tednih je bila mrva suha.

Seno so metali s kozolca na voz zgodaj zjutraj, da se ni drobilo. Potem so seno zvozili na pod, kjer so ga zrezali v slamoreznici ali pa so celega zmetali na skedenj.

Danes poteka košnja, sušenje in spravljanje sena drugače. Travo pokosijo z dvema kosilnicama hkrati, tako da kosijo v širino petih do šestih metrov naenkrat. Košnja se danes hitro naredi. Potem na traktor obesijo obračalnik za obračanje mrve in jo hitro obrnejo. Najbolje je, da jo v prvih šestih urah dvakrat obrnejo, saj se tako hitreje posuši. Prvo košnjo sušijo malo dalj časa, ker je višja trava. Trava za drugo košnjo raste počasneje in je nižja. Zato jo običajno silirajo. Ko je seno toliko suho, da se še malo lomi v roki, ga s samonakladalko poberejo in zvozijo pred puhalnik, od koder gre v sušilnico na hlevu. Suši se na pol metra visokih stolčkah. Sušilnica je zaprt prostor, v katerega vpihava ventilator zrak in suši seno. Suši se toliko časa, da lepo zadiši in da je v globini 15 cm suho. Potem napolnijo sušilnico z novo mrvo, dokler ni

do štiri metre visoko zapolnjena. Od tam seno skozi lino mečejo v hlev. Kar je še sena, ga silirajo v bale ali v dva talna silosa.

Slika 28: Na Podbregarjevi kmetiji sva izvedela veliko novega.

Potrčila so se naslednja najina predvidevanja:

- Nekoč je delo potekalo ročno, potrebovali so veliko delovne sile.
- Danes delo poteka strojno, potrebujejo manj delovne sile.
- Nekoč so potrebovali koso, grablje in vile.
- Danes potrebujejo traktor, obračalnik in samonakladalko.
- Nekoč je bila košnja kmečki praznik.
- Danes je košnja običajno kmečko delo.
- Nekoč so sejali veliko žita in sadili vsakega po malem. Danes so kmetje močno specializirani v določen pridelek ali v živinorejo.
- Danes imajo bivši kmetje manj zemlje.
- Tisti kmetje, ki danes še kmetujejo, imajo več zemlje, veliko tudi v najemu.

Poleg tega ugotavljava še naslednje:

1. Košnja:

- Nekoč je veliko koscev kosilo travo s kosami. Kosili so mokro travo v redove.
- Danes pokosi vso travo samo en kosci z dvema kosilnicama hkrati. Kosi suho travo.

2. Sušenje sena:

- Nekoč so seno obračali ročno z vilami ali grabljami.
- Danes kmet seno hitro obrne z obračalnikom.

3. Spravljanje sena:

- Včasih so najprej zgrabili seno v zgrabke, nato pa se je veliko ljudi lotilo skladanja sena na voz lojtrnik, drugi pa so za zgrabki ostalo seno pograbili. S travnika so seno odpeljali domov in ga dva do tri tedne sušili v kozolcu, nato pa preložili v skedenj ali zrezali s slamoreznico.
- Danes poberejo in zrežejo seno s samonakladalko in ga potem silirajo v bale ali talni silos. Poleg tega seno s samonakladalko poberejo in ga samo malo zrežejo, puhalnik ga zmeče v veliko sušilnico, kjer se na majhnih lesenih stolčkih dokončno posuši.

4. Včasih so košnjo in sušenje ter spravljanje sena spremljali številni običaji, pesem in zabava mladih. Danes je to običajno kmečko delo, ki se dokaj hitro opravi. Ker za to delo ni potrebno veliko ljudi, košnja, sušenje in spravljanje sena ni več družaben dogodek.

10. LITERATURA IN VIRI

Literatura:

- Niko Kuret: Praznično leto Slovencev, Starosvetne šege in navade od pomladi do zime, Prva knjiga. Ljubljana, Družina, 1989.
- Stane Stražar: Ob bregovih Bistrice. Radomlje, Odbor za izdajo knjige pri Krajevni skupnosti Radomlje, 1988.
- Vito Hazler: Kozolci na Slovenskem, Hayracks in Slovenia. Ljubljana, Založba Kmečki glas, 2004.

Ustni viri:

1. Janez Aljaž, Torovo
2. Janez in Štefka Merčun, Torovo
3. Franc Marin, Spodnje Jarše
4. Ivanka Bes, Spodnje Jarše
5. Miha Arnež, Spodnje Jarše
6. Franc Bergant, Spodnje Jarše
7. Janez Novak, Spodnje Jarše
8. Marjan Lavrič, Srednje Jarše
9. Franc Klemenc, Rodica
10. Stane Gabrič, Srednje Jarše
11. Ivan Zalokar, Srednje Jarše